

A JOBB OLDALI DISZLOKÁCIÓ A BESZÉLT FRANCIÁBAN

Horváth Márton Gergely

Bevezetés¹

E tanulmány azt a beszélt franciában gyakran előforduló topikalizációs szerkezetet vizsgálja, amelyet a szakirodalom – utalva a bal oldali diszlokációval való szerkezeti hasonlóságaira – jobb oldali kihelyezésként (*detachment*) említ.

A diszlokációs szerkezetek általános jellemzőinek, illetve a jobb oldali diszlokációt tartalmazó megnyilatkozások szintaktikai-prozódiai tulajdonságainak rövid áttekintése után bemutatjuk a tanulmányunk alapját képező, spontán beszélt nyelvi korpuszból² származó adatokat, valamint a jobb oldali diszlokációt pragmatikai szempontból vizsgáló korábbi elemzéseket. Ezt követően e konstrukciók pragmatikai jellemzőit vizsgálva a jobb oldali diszlokáció diskurzusban betöltött szerepét, a diszlokált elem pragmatikai elérhetőségét, referenciális azonosíthatóságát elemezzük. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen szempontok alapján választják a beszélők a jobb oldali diszlokációt, mint topikalizációs stratégiát. Látni fogjuk, hogy bár a szakirodalom általában már felállított topikviszony folytatását vagy fenntartását tárítja a jobb oldali diszlokációhoz, az valójában a már felállított topikviszony folytatása mellett a pragmatikailag erősen prominens referenciájú entitások új topikstátuszának jelzésére is szolgál.

1. Diszlokáció és topikalizáció

1.1. A jobb oldali diszlokáció szintaktikai és prozódiai jellemzői

A diszlokációs szerkezetek általános jellemzője, hogy egy olyan összetevő, amelynek kanonikus pozíciója a tagmondaton belül lenne, annak határain ki-

¹ Köszönöm Gécseg Zsuzsannának és Giampaolo Salvinak, valamint a tanulmány névtelen bírálójának az értékes tanácsokat és az építő kritikát, melyek nagyban segítették munkámat.

² A spontán beszélt nyelvi korpuszt a *Projet Phonologie du Français Contemporain* (www.projet-pfc.net) szabadon hozzáférhető és felhasználható beszélt nyelvi korpuszaiból állítottuk össze. Az innen idézett megnyilatkozások után zárójelben tüntetjük fel az adott beszélő kódját. A teljes korpuszt 686 percnyi hangfelvétel, 25 franciaországi anyanyelvi beszélővel készített interjú alkotja.

vül jelenik meg, miközben a kihelyezett konstituens³ funkcióját a tagmondaton belül egy, a diszlokált összetevővel azonos indexű, hangsúlytalan névmási elem jelzi (Lambrecht 2001):

- (1) *elles_i valaient quatre-vingt-dix-sept euros, les chaussures_i*
ők.CL érték kilencvenhét euró.PL DEF.PL cipő.PL
'kilencvenhét euróba került a cipő' (91aal1)

A tagmondat a kihelyezett összetevő nélkül is teljes, annak elhagyása nincs hatással a szintaktikai vagy prozódiai jólformáltságra, és a diszlokációs mondat szerkezet igazságfeltételelesen ekvivalens a kanonikus megfelelőjével.

A jobb oldali diszlokáció (*right dislocation* – a továbbiakban RD) esetében Lambrecht (1981, 1994, 2001) a diszlokált pozíciót ANTITOPIC pozíciónak, a bal oldali diszlokáció (*left dislocation* – a továbbiakban LD) esetében pedig TOPIC pozíciónak nevezi, utalva mindkét szerkezet típus pragmatikai funkciójára, a topikalizációra. Noha a *diszlokáció* elnevezés szintaktikai mozgatóra utal, azzal a kérdéssel, hogy a diszlokációs szerkezet – Lambrecht terminológiájában a tagmondathatáron kívüli TOP, illetve ANTITOP pozícióban megjelenő összetevőt tartalmazó mondat szerkezet – mozgatóval vagy bázisgenerálással jön-e létre, most nem foglalkozunk.

Lambrecht (2001) a diszlokáció négy definiáló kritériumát határozza meg. A diszlokáció tág értelmezéséhez az egyetlen szükséges, de nem elégséges kritérium a tagmondaton kívüli pozíció. Ehhez prototipikus esetben még további három kritérium járul: egy lehetséges alternatív tagmondaton belüli pozíció, azonos index egy névmási elemmel és speciális prozódia.

A diszlokált összetevővel azonos indexű névmási elem leggyakrabban kötött (klitikus) névmás (lásd például (1)), de lehet *ça* 'az' is (lásd (2)), valamint Lambrecht (2001) szerint zéró morféma⁴ is – ez utóbbi típussal jelen tanulmányban terjedelmi okokból nem foglalkozunk.

- (2) *ça a été du pain bénit, ce truc-là*
az volt PARTF.SG kenyér áldott DEM dolog-DEM
'nagyon egyszerű volt ez az egész' (75ccb2)

A diszlokált összetevővel azonos indexű névmási elem leggyakrabban alany, de más mondatrészként is funkcionálhat. Ami pedig a diszlokált konstituentek szintaktikai kategóriáját illeti, a leggyakoribb a főnévi csoport diszlokáci-

³ A diszlokált összetevő vesszővel való elválasztása helyesírási konvenció, és az áttekinthetőséget is segíti, de nem feltétlenül jelez szünetet.

⁴ Vö. *j', aime bien Ø, moi, [les cacahuètes]_j* 'a földimogyorót én nagyon szeretem' (Lambrecht 2001: 1057).

ója (vö. (1), (2)), de előfordul PP (3a), AdvP (3b), AdjP (3c), infinitivuszi argumentum (infinit VP: (3d)) és kompletív mellékmondat (Que-S: (3e)) jobb oldali diszlokációja is.⁵ Nemcsak lexikális főnévi csoport, hanem személyes névmás (4a), mutató névmás (például *ça* 'az') (4b) is diszlokálható.

- (3) a. *il faut que je leur écrive, aux pompiers*
EXPL kell hogy én.CL nekik.CL írjak PREP+DEF.PL tűzoltó.PL
'írnom kell a tűzoltóknak' (92app1)
- b. *j' y ai passé de bonnes vacances, là-bas*
én.CL PRON.ADV.CL töltöttem INDEF jó.PL vakáció.PL ott
'jót vakációztam ott' (Lambrecht 2001:1062)
- c. *il ne l' est pas, je crois, riche*
ő.CL NEG az.CL van nem én.CL hiszem gazdag
'nem gazdag, azt hiszem' (Lambrecht 2001:1062)
- d. *les Arabes le désirent aussi, se retrouver entre eux*
DEF.PL arab.PL azt.CL kívánják is REFL rátalál PREP ök
'az arabok is szeretnének maguk között lenni' (61acg1)
- e. *c' est super rare qu' ils soient pris*
az.CL van szuper ritka hogy ök.CL legyenek vesz.PART
'nagyon ritka, hogy megveszik őket' (21amb1)
- (4) a. *et il balade pas mal, lui, quoi*
és ő.CL sétáltat nem rosszul ő [diskurzusjelölő]
'ebben ő nagyon otthon van' (21abl1)
- b. *c' est pff l' agglomération, quoi, ça*
az.CL van [hezitáció] DEF.SG agglomeráció [diskurzusjelölő] az
'ez az agglomeráció része' (21abm1)

Többszörös RD, azaz egyszerre több konstituens jobb oldali diszlokációja is lehetséges (lásd (5)), ebben az esetben a diszlokált konstituensek sorrendje – a szintaktikailag meghatározott és kötött klitikus névmások egymáshoz viszonyított sorrendjével ellentétben – pragmatikai tulajdonságaikkal magyarázha-

⁵ Az infinitivuszi és a *que*-vel bevezetett mellékmondatok valamilyen periferikus pozícióban való megjelenése nem csak diszlokációként elemezhető, vizsgálatuk számos olyan tényező figyelembe vételét igényli, amelyekre terjedelmi okokból nem térhetünk ki. Jelen tanulmányunkba ezért ezeket a megnyilatkozásokat nem vontuk be. Figyelmen kívül hagytuk továbbá a nem maximális konstituensek (*de N*) diszlokációját is (vö. *split topicalization*), amely esetben egy határozatlan NP-nek a diszlokált névszói része a tagmondatbeli kvantitatív *en* klitikus névmáshoz társítható, valamint a *comme N* típusú diszlokációt. Bár sok a hasonlóság e szerkezetek, és a jobb oldali diszlokáció között, s szintaktikai pozíciójuk azonos (vö. ANTITOP pozíció), mégis az RD-től független, önálló szabályokkal rendelkező szerkezetekről van szó (Lambrecht 1981, 1996, Hulk 1996). A korpuszban egyáltalán nem fordul elő AdvP vagy AdjP diszlokált pozícióban, így vizsgálatunk tárgyát a diszlokált NP-k, PP-k és névmások képezik.

tó (Lambrecht 1981:83–84): a leginkább előfeltételezhető referenciájú össze-
tevé van leghátul⁶ (az előfeltételezhetőségről lásd az 1.2. részt).

- (5) *tu y vas, en Bretagne, toi ?*
te.CL PRON.ADV.CL méz PREP Bretagne te
'te méz Bretagne-ba?' (61ahl1)

A diszlokált szintaktikai pozíció az adjunktum- és a komplementumpozí-
cióval ellentétben nem szemantikai vagy szintaktikai, hanem pragmatikai vi-
szonyt jelez a pozíciót betöltő konstituens és a predikáció között (Lambrecht
2001). E szintaktikai pozíció, amint arra fentebb már utaltunk, tagmondaton
kívüli. A diszlokált konstituensek tehát definíció szerint – szintaktikailag –
opcionálisak.

A tagmondaton kívüliséget jelzi az is, hogy ugyanazon konstituens bal ol-
dalra és jobb oldalra diszlokálva is megjelenhet (vö. (6)), hiszen nem képezi
részét a tagmondatbeli predikátum-argumentum szerkezetnek (Lambrecht
2001).

- (6) *le marché, il est où, le marché ?*
DEF.SG piac ő.CL van hol DEF.SG piac
'hol van a piac?' (92acj1)

Az RD-s mondat a diszlokált összetevő nélkül nemcsak szintaktikailag, ha-
nem proszódiailag is jólformált: az RD nincs hatással a tagmondat proszódijá-
ra, azaz az RD-s mondatnak a diszlokált elem nélküli proszódija ugyanolyan,
mint a nem RD-s mondaté (Corblin–Swart 2004: 522–525). (1)-ben tehát a
les chaussures 'a cipők' diszlokált összetevő elhagyása nem sértené a mondat
prosódiai jólformáltságát, és a diszlokált összetevő megjelenése nem is befo-
lyásolja a diszlokált összetevővel azonos indexű névmási elemmel álló tag-
mondat proszódiját.

A diszlokált összetevő nem lehet hangsúlyos (Lambrecht 2001), azaz
mindig kisebb hangerejű, mint a tagmondatmag (Ashby 1994). Rövid szünet,
esetleg a hezitálást jelző *eah* 'hm' előfordulhat a diszlokált összetevő előtt
(Ashby 1994). Ami a jobbra diszlokált konstituens intonációját illeti, az a tag-
mondatvégi határtónus másolata (Corblin–Swart 2004: 522, Avanzi 2009): a
másolat lehet alacsonyabb vagy azonos is, illetve kérdéseknél magasabb re-
giszterbeli másolat is előfordulhat. A proszódiai variációk, azaz a szünet meg-

⁶ Ezt a kérdést azonban Lambrecht (1981: 84) nem tekinti lezártnak: saját példáiban is egyfor-
mán elfogadhatónak – legfeljebb többé-kevésbé gyakorinak – tekinti a különböző jobbra diszlo-
kált konstituensek szórendi variációit (vö. Lambrecht 1981:83 (116)-os mondatai, illetve (11b)
lentebb).

léte, az intonációs másolat típusa nincs összefüggésben a pragmatikai tulajdonságokkal (Ashby 1994), ami nem jelenti azt, hogy a pragmatikai és a prozódiai tulajdonságok között ne lenne kapcsolat: a hangsúly hiánya például összefügg azzal, hogy prozódiai prominenciát igénylő elem, azaz kontrasztív topik, emfatikusan kifejezett topik, *aussi* 'is' típusú módosítókkal ellátott elem nem lehet jobbra diszlokálva⁷ (De Cat 2002: 182).

1.2. Topik és topikalizáció

A diszlokáció alapvető funkciója a diskurzusban a topikalizáció, azaz a diszlokált konstituens topikként való megjelölése, amely topikkal kapcsolatban a (tag)mondat kommentet fogalmaz meg. Tanulmányunkban a Lambrecht (1994:117–131)-féle topikfogalmat vesszük alapul. Eszerint egy adott diskurzusban egy kijelentés topikja az a referens⁸, amelyről a kijelentés szól (*aboutness*), azaz a kijelentés olyan információt közvetít, amely releváns a topik referensre nézve, és amely a címzett referenssel kapcsolatos tudását növeli.

A szakirodalom hagyományosan különbséget tesz mondattopik és diskurzustopik között: míg a mondattopik fogalma egy mondaton belüli kifejezéshez kapcsolható, addig a diskurzustopik a diskurzus nagyobb, adott esetben elvontabb egységeihez köthető (Reinhart 1981). Tanulmányunkban e diskurzustopik-fogalomból indulunk ki, melyet Reinhart (1981) van Dijk (1977) nyomán határozott meg. A diskurzustopikkal, mint a társalgás témájával kapcsolatban Chafe (2008) úgy fogalmaz, hogy az gondolatok koherens gyűjteménye, amelyet a társalgás egyik résztvevője vezet be, és a résztvevők gyakran közösen fejtenek ki. A diskurzustopik több altopikra osztható: altopikon a diskurzustopik által előhívott fogalmi mezőben elhelyezkedő lehetséges topikokat értjük (vö. Chafe 2008, Gazdik 2011).

A Lambrecht (1994) által megfogalmazott topikfogalom tehát a (tag)mondattopiknak felel meg, és mi is ilyen értelemben használjuk a *topik* terminust. Ha két (mondat)topik azonos szemantikai keretbe illeszkedik, akkor vagy az

⁷ De balra diszlokálva igen, s a balra diszlokált elem prozódiailag is prominens lehet (Lambrecht 2001).

⁸ (Diskurzus)referensen Lambrecht (1994:74–77) entitásokat vagy kijelentéseket ért: a kijelentések abban az esetben válhatnak diskurzusreferenssé, ha mentális reprezentációjuk hozzáadódik a pragmatikai előfeltételezések halmazához, azaz a címzett által ismertnek tekinti a beszélő. Ezután ezek az előfeltételezett „kijelentés-referensek” már használhatók egy predikátum argumentumaiként – egy mellékmondat által létrehozott kijelentés-referens már névmással is jelölhető. Szintaktikailag tehát diskurzusreferenst jelölhet főnévi csoport, névmás, (finit vagy infinit) mellékmondat (vö. (3d-e)), és bizonyos adverbális konstituensek (amelyek a kijelentés körülményeire utalnak, vö. (3b)). A melléknevek diszlokációjáról lásd Combettes (1998) és Furukawa (2003) tanulmányát. Jelen vizsgálatba a mellékmondatok, AdvP-k és AdjP-k diszlokációját nem vontuk be.

egyik diskurzustopik, a másik pedig annak altopikja – a diskurzustopik és a mondattopik tehát egybe is eshet –, vagy mindkettő ugyanannak a diskurzustopiknak az altopikja.

Lambrecht (1994:150–160) az előfeltételezés (preszuppozíció) fogalmát is hozzákapcsolja a topikhoz: a topik egy, már a diskurzusba korábban bevezetett, éppen aktuális referens, amivel kapcsolatban a megnyilatkozás új információt fogalmaz meg. Ez azt jelenti, hogy már „szó van róla”, vagy elérhető a kontextusból, azaz egy topik-komment viszonyban várható – előfeltételezhető –, hogy egy adott referens topik szerepet kap egy adott kijelentésben, mivel éppen a figyelem középpontjában van, vagy szó van róla a társalgás során. Ahhoz tehát, hogy egy referenst topikként, illetve hogy egy kijelentést a topikról szóló releváns információ megfogalmazásaként lehessen értelmezni, a referensnek bizonyos aktivációs tulajdonságokkal kell rendelkeznie: ez a topik referensnek egy bizonyos fokú pragmatikai, kognitív elérhetősége. A diskurzusban a referensek interpretációjához szükséges kognitív erőfeszítés mértékét köti Chafe (1987) a referensek aktiváltsági státuszához.

E pragmatikai elérhetőség, azaz a referens azonosíthatósága, aktiváltsági státusza alapján állítja fel Lambrecht (1994:165–171) topik-elfogadhatósági skáláját: a leginkább elfogadható topik az aktív (adott) referenciájú entitás, ennél kevésbé elfogadható az elérhető, illetve a nem használt (inaktív, a diskurzusban nem említett, de a közös tudás részét képező) referenciájú entitás, s még legkevésbé elfogadható a lehorgonyzott vadonatúj referenciájú entitás (például *egy lány, akivel együtt dolgozom*). Nem lehet topik a diskurzusban nem lehorgonyzott vadonatúj referenciális kifejezés (például *egy lány*).

A nem aktív, de elérhető referencia három típusát különböztethetjük meg. Ha a referencia textuálisan elérhető, az azt jelenti, hogy korábban említették a diskurzusban, de közben deaktiválódott; a szituációsan elérhető esetében a referens deiktikusan kapcsolódik a valós szituációhoz, általában vizuálisan észlelhető a beszélők által; s végül a kikövetkeztethetően elérhető referencia a korábban a diskurzusban említettek által felállított kerethez kapcsolható.

Egy új topik felállításán tehát nem azt értjük, hogy topikként jelölődik meg egy (vadonat)új referens, hanem azt, hogy egy aktív vagy elérhető referenst új topikként kódolunk (Lambrecht 1994:183). Topikváltásról (*shift*) pedig akkor beszélhetünk, ha az új topik és a megelőző topik között valamiféle (explicit vagy implicit) kontraszt van.⁹

⁹ Büring (1999) a topikváltások három altípusát különbözteti meg: résztopik, kontrasztív topik, tisztán implikációs topik.

2. A vizsgált adatok

A következőkben a jobbra diszlokált elem pragmatikai elérhetősége, referenciális azonosíthatósága alapján csoportosítva mutatjuk be az elemzendő RD-s megnyilatkozásokat.

2.1. Aktív referenciájú topik referens jobb oldalra diszlokált pozícióban

Ha egy entitás referenciája aktív, akkor a megnyilatkozás megértéséhez nincs szükség a referencia lexikális kifejezésére. A (7) alatti példákban¹⁰ aktív referenciájú lexikális XP jelenik meg a jobb oldali diszlokált pozícióban.

- (7) a. *mais je voulais aller voir les pompiers, mais il*
de én.CL akartam menni látni DEF.PL tűzoltó.PL de EXPL
faut que je leur écrive, aux pompiers
kell hogy én.CL nekik.CL írjak PREP+DEF.PL tűzoltó.PL
'de el akartam menni a tűzoltókhoz, de írnom kell nekik' (92app1)
- b. [Bourgogne régió turisztikai imázsának vizsgálatával kapcsolatban:]
A: *Ils savent à peu près, mais pas avec cette méthode-là*
ők.CL tudják körülbelül de nem PREP DEM módszer-DEM
quoi.
[töltelékszó]
'Nagyjából tudják, de nem ezzel a módszerrel.'
B: *C' est quoi, cette méthode ?*
az.CL van mi DEM módszer
'Mi ez a módszer?' (21acp1)
- c. [az óvodások levélírási-levélfeladási projektjével kapcsolatban viccelődve:]
A: *Et là, la petite Marie, elle va faire: « moi, ma lettre, elle s'est perdue, hein, c'est qui qui l'a ? »*
'És akkor a kis Marie azt mondja: „az én levelem elveszett, kinél van?”'
B: *La voilà !*
'Itt van!'
A: *Ça arrive, ces accidents.*
'Megesik az ilyen baleset.'
B: *Elle est tombée dans une flaque d'eau.*
'Beleesett egy pocsolyába.'
A: *Ouais voilà ! Maintenant, elle est en train de pourrir dans*
igen ime most ő.CL épp most PREP rohadni PREP
une flaque d'eau, ta lettre !
INDEF.SG pocsolya POSS levél
'Igen, épp most rohad egy pocsolyában a leveled!' (92app1)

¹⁰ A fentebb már idézett (3a) példát itt (7a) alatt tágabb diskurzuskörnyezetben ismételjük meg.

- d. [egy nagyon jó állóképességet igénylő sportteljesítményről van szó:]

Moi, j' ai un pote qui l' avait fait, mais
 én én.CL van nekem INDEF.SG haver aki azt.CL megcsinálta de
il courait tous les matins deux heures, le
 ő.CL futott minden DEF.PL reggel.PL két óra.PL DEF.SG
malade
 beteg

'Van egy haverom, aki megcsinálta, de minden reggel két órát futott az az örült.' (75csb1)

Szabad névmás használata egy entitásra vonatkozóan azt jelenti, hogy a beszélő úgy véli, az adott referens már erősen hozzáférhető a hallgató számára, a megértéshez nincs szükség arra, hogy az entitásra lexikális főnévi csoport referáljon. A fentebb idézett (4) alatti példákat az áttekinthetőség kedvéért itt megismételjük, illetve további példákkal egészítjük ki: jobb oldalra diszlokált pozícióban találunk személyes névmást (8a-b) és *ça*-t is (8c-d).

- (8) a. A: *Il l' a déjà ramenée, non ?*

ő.CL őt.CL AUX már hazavitte nem

'Már volt olyan, hogy hazavitte, nem?'

- B: *Ben pas tant que ça. Ouais je sais pas, moi, mais*

hát nem annyi hogy az igen én.CL tudom nem én de

'Hát nem igazán. Vagyis nem is tudom, de...'

- A: *Mais tu sais où elle habite, toi ?*

de te.CL tudod hol ő.CL lakik te

'De te tudod, hol lakik?' (61ahl1)

- b. *et il balade pas mal, lui, quoi*

és ő.CL sétáltat nem rosszul ő [diskurzusjelölő]

'ebben ő nagyon otthon van' (21abl1)

- c. *c' est pff l' agglomération, quoi, ça*

az.CL van [hezitáció] DEF.SG agglomeráció [diskurzusjelölő]¹¹ az

'az agglomeráció része' (21abm1)

- d. *c' est où, ça ?*

az.CL van hol az

'az hol van?' (61acm1)

¹¹ A *quoi* diskurzusjelölő Morel–Danon–Boileau (1998:102–103) szerint azt jelzi, hogy a beszélő saját álláspontját közli, amelyről nem kíván vitát nyitni. A kommentet (Morel–Danon–Boileau terminológiájában a rémát) követi, és – amint azt (8c) is mutatja – beékelődhet a komment és a jobbra diszlokált elem (Morel–Danon–Boileau-nál posztréma) közé. Chanet (2001) ugyanakkor rámutat, hogy a *quoi* nem mindig viselkedik rematikus diskurzuspartikulaként: a balra diszlokált topikot is követheti (Chanet 2001: 61), és állhat a jobbra diszlokált topik után is, vö. (8b) és (9b).

2.2. Nem aktív, de elérhető referenciájú lexikális XP jobb oldali diszlokációja

A legkönnyebben azonosítható, pragmatikailag leginkább prominens nem aktív referencia az ún. textuálisan elérhető, azaz a megelőző diskurzusban már említett referencia, vö. (9).

- (9) a. A: *Quand on y était allés, on était logés dans un loft, à Manhattan. La nénette, ah, c'était génial, quoi. L'usine désaffectée, enfin qui était plus désaffectée, quoi, qui avait été rénovée, remise en loft. Elle avait un loft immense qui donnait sur les deux grandes tours, là. Et puis, c'était splendide, quoi.*

'Amikor odamentünk, egy loft lakásban laktunk Manhattan-ben. A kiscsaj, á, zseniális volt, na. Használaton kívüli gyár, azaz már nem volt használaton kívül, szóval felújították, loft lakássá alakították. A két nagy toronyra néző, hatalmas loftja volt. Fantasztikus volt, na.'

- B: *Elle s' appelait Loana, la nénette ?*

ő.CL REFL hívták Loana DEF.SG kiscsaj

'Nem Loanának hívták a kiscsajt?' (21ab11)

- b. A: *Je sais pas, ça a l'air de bien marcher, il y a des associations, tout ça.*

'Nem tudom, úgy tűnik, jól mennek a dolgok, vannak egyesületek, ilyesmi.'

- B: *Non, non, mais c' est pas mal, le*

nem nem de az.CL van nem rossz DEF.SG

développement durable.quoi.

fejlődés tartós [diskurzusjelölő]

'Igen, szóval nem rossz dolog az a fenntartható fejlődés, na.'

(21ac11)

Szituációsan elérhető az olyan topik referensek referenciája, amelyek deiktikusan kapcsolódnak a valós szituációhoz, az ott általában vizuálisan észlelhető entitásokhoz kötődnek. (10)-ben a beszélő társasjátékot készít házilag, az ehhez kiszínezendő bábukat veszi kézbe:

- (10) *j' aimerais bien la peindre en orange, cette*
én.CL szeretném jól azt.CL festeni PREP narancssárga DEM
petite dame
kis hölgy

'ezt a kis hölgyet narancssárgára szeretném festeni' (92app1)

S végül a korábban a diskurzusban említettek által felállított szemantikai kerethez kapcsolhatók azok a kikövetkeztethető referenciájú entitások, amelyek – bár alacsony topik-elfogadhatóságúak – még topikalizálhatók RD-vel, vő. (11).

- (11) a. A: *Je sais pas si tu as vu mon dossier, mais...*
'Nem tudom, hogy láttad-e az aktámat, de...'
B: *Non, j'ai pas vu ton dossier. Si c'est comme Nicolas, alors je comprends.*
'Nem, nem láttam az aktádat. Ha olyan, mint Nicolas-é, akkor megértem.'
A: *C'est pire que Nicolas.*
'Rosszabb, mint Nicolas-é.'
B: *C'est pire que Nicolas ? Ça peut pas être pire.*
'Rosszabb, mint Nicolas-é? Annál nem lehet rosszabb.'
A: *Tu vois. Ils sont pourris, mes profs, parce que*
te.CL látod ők.CL vannak rohadt.PL POSS tanár.PL mert
'Na látod. Rohadékok a tanáraink, mert' (61acm1)
- b. [gyerekkori emlékeket felidézve:]
A: *Aussitôt après manger on repartait avec notre dessert et puis on allait le manger euh, on al/ et on écoutait la musique au château aussi.*
'Rögtön evés után magunkkal vittük a desszertet, hogy megegyük... mentünk... a várba mentünk és zenét is hallgattunk.'
B: *Ah oui, c'est vrai.*
'Á igen, tényleg.'
A: *Euh, on emmenait la petite chaîne euh, la petite chaîne à Maud et puis on écoutait la musique.*
'Hm, magunkkal vittük Maud kis magnóját, és zenét hallgattunk.'
B: *Tu t' en rappelles, toi, de ta maternelle?*
te.CL REFL PRON.ADV.CL emlékszel te PREP POSS óvoda
'Emlékszel az óvodádra?' (61acg1)
- c. *Parce que tu connais, comme je suis allé, quand je suis allé à Londres, on est allés à;*
comment ça s' appelle, le quartier noir de Londres ?
hogyan az REFL hívják DEF.SG negyed fekete PREP London
'Mert tudod, hogy mentem, amikor Londonba mentem, elmentünk; hogy is hívják London fekete negyedét?' (21abl1)

3. Az RD funkciója a diskurzusban: korábbi elemzések

3.1. Pragmatikai funkció vagy referenciális korrekció?

Egyes magyarázatok szerint az RD-nek nincs pragmatikai funkciója: utólagos javítást fejez ki, explicitebb referenciális kifejezést nyújt egy olyan szituációban, amelyben a névmás használata elégtelennek bizonyul ahhoz, hogy a hallgató azonosítsa a jelölni kívánt referenst. Így a beszélő „meggondolja magát”, és lexikálisan is jelöli a korábban csak klitikus névmással kódolt referenst. Használata szerint szorosan kötődik a tervezetlen spontán beszédhez, és egyfajta szintaktikai anomáliára utal. A jobbra diszlokált összetevő tehát e szerint a felfogás szerint lexikális emlékeztetőként (Blanche-Benveniste és mtsai 1990, Blasco 1994), javító stratégiaként (Dik 1997) funkcionál.

Ezt cáfolja többek között Ziv (1994) és Lambrecht (1981: 75–76, 2001): az ő terminológiájukban utógondolatnak (*afterthought*)¹² nevezett, a felszínen RD-nek tűnő, de utólagos javítást kifejező összetevő szerintük külön intonációs egységet képez, szükségképpen hangsúlyos és szünet előzi meg. Az RD prozódiaját, mint azt fentebb is láttuk, éppen a hangsúlytalanság jellemzi. A fókuszban lévő elemek továbbá szükségképpen a tagmondaton belül vannak (Lambrecht 1994), ezért a jobbra diszlokált összetevők csak a fókusz után állhatnak. Ha tehát a felszínen jobbra diszlokálnak tűnő összetevőt hangsúlyos elem követ, akkor nem RD-ként, hanem utógondolatként kell elemezni (Lambrecht 1981: 80). Az RD-s szerkezeteknek az utógondolatoktól való elkülönítéséhez tehát prozódiai vizsgálatra van szükség.

¹² Megjegyzendő, hogy az utógondolat elnevezés a szakirodalomban nem feltétlenül arra az utólagos, hangsúlyozott javítást kifejező szerkezet típusra vonatkozik, mint amilyen értelemben Lambrecht, illetve e tanulmány is használja. Chafe (1976) például – RD értelemben – egyaránt használja az *antitopic* és az *afterthought* terminusokat, miközben Dik (1997: 401–405) a *tail* 'farok, végződés' szóval általánosságban utal a jobbra diszlokált összetevőkre, azonban utógondolati értelemben. A *tail* funkcióinak leírása ugyanis úgy határozza meg e konstituenseket, mint olyan tagmondaton kívüli – tagmondat végére kerülő, vagy tagmondatot megszakító – összetevőket, amelyek a társalgásban javító funkcióval rendelkeznek, hogy explicit információt adjanak a korábban csak névmási elemmel kifejezett referensről, általában szünet előzi meg őket, és sokszor kíséri őket *úgy értem* típusú metakommunikációs kifejezés. Véleményünk szerint azonban a jobb oldali diszlokációhoz pragmatikai funkció társítható, s így megkülönböztetendő az utólagos korrekciótól. Givón (1976) pedig, bár a „topikváltó utógondolat” (*after-thought topic-shift*) kifejezést használja, nem annyira javító mechanizmusként, mint inkább a referencia „biztos, ami biztos” alapon, „pazarlóan” (Givón 1976: 154) történő explicitációjaként jellemzi az aktív referenciájú lexikális konstituens jobb oldali diszlokációját.

3.2. Az RD és az LD közti különbség

Korábban utaltunk már arra, hogy a diszlokáció alapvető pragmatikai funkciója a topikalizáció. Felmerül azonban a kérdés, hogy mi különbözteti meg egymástól az LD-vel és az RD-vel történő topikalizációt. Melyek azok a szempontok, amelyek alapján egy adott megnyilatkozásban a beszélő a topikot inkább RD-vel, és nem – az egyébként sokkal gyakoribb – LD-vel jelöli? Lambrecht (1987, 2001) szerint a különbség leginkább a topik viszonylagos pragmatikai elérhetőségének kapcsán ragadható meg: „míg a topik-komment sorrend esetében inkább egy referenciális kifejezés és egy predikátum közti új topikviszony bejelentéséről vagy felállításáról, a komment-topik sorrend esetében egy már felállított topikviszony folytatásáról vagy fenntartásáról van szó”¹³ (Lambrecht 2001:1074). E pragmatikai különbség a kétféle szerkezet-típus között a referensek diskurzusbeli topikfolytonossági fokával¹⁴ függ össze, azaz azzal, hogy mennyire tekinthető egy topik kifejezés referenciája a diskurzusban pragmatikailag felállítottnak (Lambrecht 1987). Az RD-vel kódolt topik referensek folytonosabbak tehát, mint az LD-vel kódoltak, azaz referenciájuk könnyebben azonosítható a kontextusban, mint az LD-vel kódoltaké.¹⁵ Ennek megfelelően új topik felállítása vagy topikváltás – kevésbé folytonos stratégiaként – csak LD-vel kódolható, RD-vel nem (Lambrecht 1987, 1994: 204). Egy Lambrecht (1987)-től kölcsönzött példával, (12)-ben illusztráljuk a különbséget:

- (12) A: *Ça n' a pas de goût, ce poulet.*
 az NEG van neki nem INDEF íz DEM csirke
 'Ennek a csirkének nincs íze.'
- B: *Le veau, c' est pire.*
 DEF.SG borjú az.CL van rosszabb
 'A borjú rosszabb.' (Lambrecht 1987:233)

(12)-ben a *poulet* 'csirke' szituációsan elérhető a diskurzusbán, vizuálisan észlelhető (a beszélgetőtársak éppen esznek): kvázi-felállított topik referensként értelmezhető az adott társalgási helyzetben (az étel, mint a társalgás témája várható az adott szituációban). B a válaszában azonban topikot vált: a

¹³ „while the order topic-comment signals **announcement** or **establishment** of a new topic relation between a referent and a predication, the order comment-topic signals **continuation** or **maintenance** of an already established relation” (kiemelés az eredetiben)

¹⁴ A topikfolytonosság Givón (1983) szerint a következő pszichológiai fogalmakkal ragadható meg: ami folytonos, az könnyebben megjósolható, és ami megjósolható, az könnyebben feldolgozható; vagy megfordítva: ami nem folytonos, az kevésbé megjósolható, és ami kevésbé megjósolható, ezért meglepő, az nehezebben feldolgozható (cf. Givón 1983:12).

¹⁵ Vö. Lambrecht (1987), illetve Givón (1983:17-18) topikfolytonossági skálája.

konkrét tényéren levő „csirké”-ről az általános „borjú” topikra, ami még nem felállított, tehát új topik (de nem vadonatúj: a „hús” szemantikai keretbe tartozik, amelyet A megnyilatkozása felállított, tehát kikövetkeztethető referenciájú).

Ha egy topikot nyíltan vagy implicit módon szembeállítunk valamely alternatívával, akkor csak az LD lesz pragmatikailag elfogadható: kontraszt esetében az első topikot még jelezheti RD, a többit már LD jelöli:

- (13) *c' est individuel en fait, les cours d' instruments,*
az.CL van egyéni valójában DEF.PL tanóra.PL PREP hangszer.PL
et puis les solfêges, c' était en classe
és aztán DEF.PL szolfézs.PL az.CL volt PREP osztály
'a hangszeres órák egyéniek, a szolfézs csoportos volt' (21am11)

A topikfelállítás és a topikfolytatás közötti különbséget Lambrecht (1987) egy további példájával szemléltetjük:

- (14) A: *ya des écoles aussi ?*
'vannak ott iskolák is?'
B: *ah ya des écoles, ah oui ya des écoles (...)*
'vannak iskolák, persze, vannak iskolák'
A: *et le lycée d'Argenteuil...*
'és az argenteuil-i gimnázium...'
B: *ça y est*
'megvan'
A: *...ça va être par là ?*
'...arrafelé lesz?'
B: *oui*
'igen'
C: *non, écoute, moi je n'sais plus, parce que là ce lycée que tu m'dis sur le boulevard*
'nem, figyelj, én már nem tudom, mert ott, ez a gimnázium, amit mondasz, a körúton'
B: *Oui sur le boulevard*
'igen, a körúton'
C: *ba alors, ce lycée on m'a dit qu'il était pas terminé (...)*
'szóval ez a gimnázium, nekem azt mondták, hogy nem készült el'
... je voudrais savoir où est-ce qu'il est, ce lycée
'szeretném tudni, hogy hol van ez a gimnázium' (Lambrecht 1987:236)

A fenti, jóllehet kissé zavaros beszélgetésben két különböző gimnáziumról van szó. Az első, argenteuil-i gimnázium (*lycée d'Argenteuil*) bal oldalra diszlokált topikként jelenik meg: A állítja fel új topikként ezt az *écoles* 'iskolák' szemantikai keretből kikövetkeztethető referenciájú referenst. A másik

intézmény, melyről C beszél először (*ce lycée que tu m'dis sur le boulevard* 'ez a gimnázium, amit mondasz, a körúton'), s állítja fel új topikként LD-vel (megismételve B közbeszólása után: *alors ce lycée* 'szóval ez a gimnázium'), az iskolákról való diskurzus második altopikjává válik. Ezután C jobb oldali diszlokációs szerkezettel tér vissza az első – immár textuálisan elérhető referenciájú – altopikra, azaz a korábban már felállított topikot folytatja: *où est-ce qu'il est, ce lycée* 'hol van ez a gimnázium' (vö. Lambrecht 1987).

A pragmatikai elérhetőségi skála befolyásolja tehát az LD és az RD közti választást; ugyanakkor nem lesz döntő tényező. Ugyanolyan azonosíthatósági fokú referenciális kifejezés kódolható LD-vel vagy RD-vel attól függően, hogy milyen a topikáltsági foka a diskurzus-szituációban: a (12)-es példában a *poulet* 'csirke' (szituációsan) elérhető, a *veau* 'borjú' (kikövetkeztethetően) elérhető referenciájú, azonosíthatóságuk tehát hasonló mértékű. A „borjú” topiknak a „csirke” topikkal való szembenállása lesz döntő az LD használata mellett; a situációsan elérhető referenciájú entitások topikjelölése pedig – általában – RD-vel történik.

Szituációsan elérhető referenciájú entitások RD-s topikjelölése a (12)-ben bemutatott típus mellett kérdésekben is előfordulhat. Lambrecht (1981:98) szerint a kérdéssel bevezetett, situációban észlelhető új referens jobb oldali diszlokációja a résztvevők közötti személyes interakcióban az együttműködés, egyfajta „bajtársiasság” kifejezése is. Mintha azt várná a beszélő, hogy a címzett belehelyezkedjen az ő helyébe, mintha már tudná, hogy mire vonatkozik a kérdés; magától értetődőnek veszi a referenst még akkor is, amikor az nem érhető el közvetlenül a címzett memóriájában.

3.3. Aktív referenciájú összetevő diszlokációja

További kérdés, hogy egy aktív referenciájú, már felállított topik referens miért jelenik meg jobbra diszlokált topik pozícióban, holott a megértéshez ilyen esetekben egy klitikus névmás használata is elegendő lenne. A szakirodalomban található különböző magyarázatok valamilyen többlet kifejezését társítják az ilyen típusú RD-khez. Lambrecht (1981:87) stilisztikai többlettel (például szarkazmus), Apothéoz (1997) diskurzus-szervezési szempontokkal (hezítálás lehetővé tétele, befogadás megkönnyítése), Horlacher-Müller (2005) és Simonin-Leonarduzzi (2009) pedig értékelés, értékítélet, nézetkülönbségek kifejezésével magyarázza az RD e használatát.

Az aktív referenciájú lexikális XP-hez hasonlóan a szabad névmás diszlokációja is látszólag hatástalan a kommunikáció szempontjából. A referenciára vonatkozóan még kevésbé informatív a *ça* 'az': referenciális tartalma indistinktív: nem határozza meg pontosan a referenst, nem sorolja be semmilyen

konceptuális osztályba (például élő, élettelen, tárgy, folyamat, szituáció, egyén, tömeg, csoport, stb.), a reáliák lehetséges kategorizációját nyitva hagyja (Corblin 1994).

Ashby (1988) szerint az RD egyik leggyakoribb, csak névmásokra jellemző funkciója a „kitöltés” (filler): a diskurzusban a hezitálás, gondolatformálás következtében keletkező űr betöltésére szolgál, hogy a beszélő magánál tartsa a szót.

Detges–Waltereit (2014) a névmások jobbra diszlokált pozícióban való megjelenéséhez alapvetően szubjektív és interszónális, modális funkciókat társít. Noha az olyan diskurzusszerveződéshez köthető, szoros értelemben vett referenciális használatot sem zárja ki a (névmási) RD esetében, mint például a kontraszt¹⁶ kifejezése (ahogy Ashby (1988) sem, *contra* Lambrecht (1981)), leginkább bizonyos beszédaktusok illokúciós erejének növelését tartja a jobbra diszlokált névmások legfőbb funkciójának: a beszélő így fejezi ki, hogy megnyilatkozása nem megkérdőjelezhető, idegenkedik annak „újrátárgyalásától”.¹⁷ Detges–Waltereit (2014) az RD e használatát Morel (2007) tanulmányára alapozza. Morel (2007) szerint nemcsak a névmási RD, hanem általában a jobb oldali diszlokáció alapvető diskurzusfunkciója¹⁸ az, hogy a megnyilatkozó kifejezze személyes véleményét, amely a beszélgetőtársnak tulajdonított állásponttal ellentétes, illetve azonnali reakcióját egy szituációban való ellentmondás feletti meglepetés vagy váratlan vélemény kapcsán. Morel (2007) példájának egy részletével illusztráljuk e használatot: a beszélőt arról tájékoztatja zenésztársa, hogy az egyik koncertjük elmarad, mivel együttesük egyik tagja keresztlányának keresztelőjére megy, s ez az információ a beszélőt meglepetésként éri, megnyilatkozása erős polemikus értékkel bír:

¹⁶ Detges–Waltereit (2014) Mayol (2010) alapján megkülönbözteti az „erős” kontrasztot (két entitás explicit szembeállítás) a „gyenge” kontraszttól. A „gyenge” kontraszt esetében a diszlokált névmással kifejezett entitás egy meghatározatlan entitással áll kontrasztban: a beszélő nyitva hagyja azt a kérdést, hogy más, a diskurzusban releváns referensekre is alkalmazandó-e az állítás (Mayol 2010). Ilyen típusú „gyenge” kontrasztot jobbra diszlokált névmás is kifejezhet, például *Michel a dû faire du latin, lui* ‘Michelnek viszont kellett latint tanulnia’ (Detges–Waltereit 2014: 12).

¹⁷ Noha Detges–Waltereit (2014) szerint a balra diszlokált névmás szerepe alapvetően kontraszt vagy topikváltás kifejezéséhez köthető, névmási LD esetében is beszélhetünk „modális” funkcióról: a beszélő személyének lehorgonyzásával ad nagyobb illokúciós erőt, pragmatikai súlyt a beszédaktusnak. Így a (névmási) LD mindig az őt követő komment lehorgonyzását jelenti különböző szinteken: a kijelentés, a diskurzus vagy az illokúció szintjén.

¹⁸ Morel (2007) is elkülöníti a jobb oldali diszlokációt (Morel terminológiájában posztremát) a referenciát pontosító közbevetéstől, az utógondolattól, melyet szerinte hezitációs szünet előz meg.

- (15) *non mais c' est quoi, ce délire, le baptême, mais*
 nem de az.CL van mi DEM örület DEF.SG keresztelő de
elle est vieille, sa filleule
 ő.CL van öreg POSS keresztlány
 'nem, de mi ez az örület, keresztelő, de hát a keresztlánya már öreg'
 (Morel 2007:42)

3.4. Társalgásszervezés

A topik referens pragmatikai prominenciáján túlmenően társalgásszervezési szempontok figyelembe vétele is támpontokat nyújthat az elemzésben. Megfigyelhető, hogy a beszélgetések szekvenciális rendezettségének kialakításában, a beszélőváltásokban az LD-nek, illetve az RD-nek különböző szerep jut (Apothéoz 1997). Az LD leggyakrabban beszédforduló elején fordul elő, a beszédjog megszerzését is segítheti, gyakran szomszédsági párok (szekveneciapárok) második tagja. Ezzel szemben az RD sokszor a beszédforduló végét jelzi, beszélőváltásra alkalmas helyet jelez. Ezt a társalgásszervezésben betöltött funkciót az elsődleges, pragmatikai mellett Apothéoz (1997) szerint tekinthetjük másodlagos funkciónak.

4. A jobbra diszlokált topik referensek

A következőkben a fentebb bemutatott, a diszlokált kifejezések referenciális azonosíthatósága alapján csoportosított megnyilatkozásokat vizsgáljuk meg. Célunk, hogy megmutassuk, hogy a szakirodalom legtöbbször általánosan megfogalmazott javaslatai pontosításra, illetve kiegészítésre szorulnak.

4.1. Lexikális NP/PP jobb oldali diszlokációja

Az alábbi táblázat a jobb oldalra diszlokált lexikális összetevő referenciális elérhetősége alapján csoportosított diskurzusfunkciók előfordulási statisztikáját mutatja a vizsgált korpuszban.

1. táblázat: lexikális XP-k jobb oldali diszlokációja

referencia, funkció		kijelentés		kérdés		összesen	
		ebből beszéd- forduló végén		ebből beszéd- forduló végén			
aktív	aktív referens új topik	13	5 (38%)	5	5 (100%)	18 (14%)	34 (26%)
	definíciós kérdés			9	9 (100%)	9 (7%)	
	stilisztikai többlet, minősítés	7	2 (29%)	–	–	7 (5%)	
text.	altopik-kezelés	40	17 (42,5%)	31	23 (74%)	71 (54%)	77 (58%)
	definíciós kérdés			6	4 (66%)	6 (4,5%)	
szituációsan elérhető		5	–	–	–	5 (4%)	5 (4%)
kiköv.	új altopik	11	4 (36%)	1	–	12 (9%)	16 (12%)
	kérdéssel bevezetett új topik			2	–	2 (1,5%)	
	„hogy is hívják?”			2	1 (50%)	2 (1,5%)	
							132 (100%)
					ebből beszédforduló végén:		70 (53%)

A korpuszban található jobbra diszlokált lexikális NP-k, illetve PP-k 26%-a aktív referenciájú, vö. (7). Ezekben az esetekben tehát információs vagy kommunikációs szempontból, azaz a megértéshez nem lenne szükség a jobbra diszlokált összetevőre – ami nem jelenti azt, hogy kommunikációs szempontból opcionális lenne. A szakirodalomban található, fentebb említett magyarázatok egyikéről sem mondható el, hogy kielégítő motivációt jelentene a korpuszban talált összes ide sorolható jobb oldali diszlokációra.

Vizsgálatunk alapján úgy tűnik, hogy aktív referenciájú lexikális NP diszlokációja esetében az RD leggyakrabban – az esetek 53%-ában (ez az összes RD-előfordulás 14%-át jelenti) – új topikviszonyt jelez: közvetlenül azt követően, hogy egy referenst bevezetett egy mondat – még a komment részeként. Ezután jelenik meg a már aktív – a közvetlen szövegelőzményben bevezetett – referens topikként a jobb oldali diszlokált pozícióban, ahogy ezt a (7a) példa is mutatja. Az előző megnyilatkozáshoz képest tehát megszűnik a topikfolytonosság, az RD új topikviszonyt jelöl.

Aktív referenciájú lexikális NP jobb oldali diszlokációja definíciós kérdésekben is gyakori (26%): (7b) illusztrálja azt a kötetlen beszédben elterjedt *c'est quoi*, NP szerkezetű kérdéstípust, amely a leggyakrabban egy éppen említett terminusra kérdez rá (Blanche-Benveniste 1997). A korpuszban az ilyen definíciós kérdésekben a diszlokált összetevő szinte mindig aktív referenciájú. Ez a típusú kérdés az előbbieken vázolt, közvetlen szövegelőzményben bevezetett referens új topikként való jelzésének tulajdonképpen alete: miu-

tán az egyik beszélő a komment részeként új referenst vezet be a társalgásba, a másik beszélő e referenst teszi meg kérdése topikjává, hogy további információkat kérjen róla.

Néhány esetben (az esetek fennmaradó 20%-ában) valóban társítható stilisztikai többlet e mondatípusokhoz, vö. (7c)¹⁹, s ide sorolható a jobbra diszlokált aktív referenciájú lexikális NP minősítői (*epithet*) használata is: (7d)-ben a *le malade* 'az az örült' jobbra diszlokált NP némileg módosítja a referenciát, értékelő többletet is adva.

Noha RD-vel általában könnyebben azonosítható, nagyobb pragmatikai elérhetőségi fokú referensek topikstátusza van kódolva, e tendenciát az LD-vel topicalizált referensekhez viszonyított tényezőként említettük, amely az LD és az RD közti választást befolyásolja. Az esetek többségében (a diszlokált lexikális-XP előfordulások 74%-ában) az RD nem aktív referenseket jelöl topikként: a hallgató csupán a tagmondaton belüli névmási elem alapján nem tudná meghatározni a diszlokált konstituens referenciáját.²⁰ A referenciának mindazonáltal hozzáférhetőnek kell lennie a megelőző diskurzus, a szituáció vagy a diskurzus által felállított szemantikai keret alapján.

A pragmatikailag leginkább prominens, textuálisan elérhető referencia a diskurzusszituációban a következőt jelenti: a beszélő egy általános diskurzustopikhoz kapcsolhatóan több altopikról közöl információkat. Amikor altopikot vált, RD-vel kódolva jelzi, melyik altopikról fogalmaz meg éppen kommentet. Amikor az általános diskurzustopikra vált annak lezárásaként, összefoglalásképpen, szintén RD-vel kódolva jelzi a diskurzustopikot. Az altopikok közti váltást (9a) illusztrálja: a *loft* 'loft' és a *nénette* 'kiscsaj' a New York-i utazáshoz, mint diskurzustopikhoz kapcsolható altopikok; (9b)-ben pedig a fenntartható fejlődésről szóló beszélgetés lezárásaként jelenik meg az összefoglaló diskurzustopikot jelölő topik jobbra diszlokált pozícióban. Az összes diszlokált lexikális-XP-előfordulás 54%-ára jellemző e funkció, melyet a továbbiakban összefoglaló néven altopik-kezelésként említünk.

E diskurzusban betöltött szerepét tekintve tehát valóban könnyen azonosítható, előfeltételezett, már bevezetett topikok kezelésében kap az RD fontos

¹⁹ A (7c) példában nem önmagában a jobb oldali diszlokált pozícióban megjelenő *ta lettre* 'a leveled' főnévi csoport az, amely létrehozza az iróniát. A kontextus hangvétele, tartalma is gunyos, a *pourrir* 'rohad' ige szintén erős kontrasztban van azzal, hogy a mondat egy óvodásnak lenne címezve az elképzelt szituációban. A *ta lettre* a megértéshez nem szükséges; ismétlő, redundáns jellegű megjelenése még inkább felerősíti a gúnyt, hozzájárul a teljes megnyilatkozás ironikus hangvételéhez.

²⁰ Ez nem jelenti azt, hogy a jobbra diszlokált konstituent utógondolatként, egyfajta kommunikációs „gyógyírként” használná a beszélő, azaz későn észlelné, hogy mégsem egyértelmű a tagmondaton belüli névmási elem referenciája, lásd fentebb.

szerepet: ez a funkció – a textuálisan elérhető (al)topikok és diskurzustopik azonosítása – a korpusz adatai alapján sokkal nagyobb jelentőséggel bír, mint ahogy az egyes korábbi kutatásokban szerepel (vö. Ashby 1988, ahol a textuálisan elérhető és az aktív referenciájú jobbra diszlokált NP-k aránya közel azonos). Ugyanakkor alátámasztja a jobb oldali diszlokációt a felállított topikviszony folytatásával (de nem a fenntartásával)²¹ összekapcsoló elemzéseket (vö. (14) és magyarázata fentebb, Lambrecht 1987, 1994).

A fentiekén kívül textuálisan elérhető referenciájú, topikként funkcionáló, jobbra diszlokált konstituensek definíciós kérdésekben is előfordulhatnak.

Mindezeknek némileg ellentmondónak tűnik a diskurzus által felállított szemantikai keretből, illetve a valós szituációból kikövetkeztethető referenciájú topik referensek RD-vel való kódolása, hiszen ezekben az esetekben a referens nem érhető el a megelőző diskurzusból. Tipikusan RD-vel – és nem LD-vel – vannak kódolva az olyan topik referensek, amelyek deiktikusan kapcsolódnak a valós szituációhoz, vagyis szituációsan elérhetők (Lambrecht 1981: 93–97, Apothélosz 1997). A korpuszban csupán 5 ilyen esettel találkoztunk, vö. (10).

Az összes jobbra diszlokált lexikális-XP előfordulás 12%-ában (16 esetben) a korábban a diskurzusban említettek által felállított szemantikai keret-höz kapcsolhatók a kikövetkeztethető referensű kifejezések. A korpuszunk alapján három ilyen esetet különíthetünk el. (11a) illusztrálja azt, amikor egy diskurzustopikhoz kapcsolható új altopikot állít fel a beszélő, korábban még nem említett referens bevezetésével: a frissen érettségizettek az iskola által összeállított, középfokú tanulmányaikat értékelő aktáról beszélgetnek. Ehhez hasonló (11b)-ben a kérdéssel bevezetett új topik: e diskurzus régi közös iskoláskori emlékek felidézéséről folyik, s ebbe a szemantikai keretbe beleillik az óvoda is, amiről azonban korábban nem esett szó. A harmadik típus szintén hasonló, itt azonban a beszélő egy rövid időre, általában információkérés céljából szakítja meg a diskurzust, az itt felállított új topik emiatt csak átmeneti jellegű, vö. (11c). Erre a típusra a továbbiakban „hogya is hívják?” funkcióként hivatkozunk.

²¹ Noha Lambrecht (1987, 1994, 2001) nem definiálja egyértelműen a topikfolytatás és -fenntartás közti különbséget, mi folytatásként értelmezzük egy korábban (al)topikként használt referens-re való „visszatértést” (lásd altopik-kezelés), és fenntartásként a már éppen aktív topik „megerősítését”. Ez utóbira a korpuszban nem találtunk példát: az aktív referenciájú kifejezések RD-vel kódolt topikként új topikviszonyt jelölnek, a diskurzusba még nem topikként lettek bevezetve. E funkcióra, a topikfolytonosság megszakítására utal Givón (1976:154) szóhasználat (topikváltó utógondolat, *after-thought topic-shift*, ld. a 9. lábjegyzetet), illetve angol nyelvű példája is (*Once there was a wizard. He lived in Africa, the wizard did.* 'Volt egyszer egy varázsló. Ez a varázsló Afrikában élt.').

E két utóbbi, (11b) és (11c)-vel illusztrált, a diskurzust rövid időre tulajdonképpen megszakító kérdéstípusra – amelynél a topikként megjelenő referenről még nem esett szó, de az a diskurzus-szituációtól nem idegen – alkalmazható az a magyarázat, melyet Lambrecht (1981: 98) a szituációban észlelhető új referens diszlokációjáról, mint a résztvevők közötti személyes interakcióban való együttműködés kifejezéséről adott. Mindazonáltal, még ha figyelembe is vesszük e magyarázatot, a kikövetkeztethető referenciájú entitások jobb oldali diszlokációja mindegyik altípusban új topik felállítását jelzi új topik referens bevezetésével.

4.2. A személyes névmások és a *ça* jobb oldali diszlokációja

A 2. táblázatban a szabad névmások jobb oldali diszlokációjának statisztikai adatai találhatók.

2. táblázat: szabad névmások jobb oldali diszlokációja

diszlokált összetevő		kijelentés		kérdés		
			ebből beszéd- forduló végén		ebből beszéd- forduló végén	
név- más	1. személy	10	2 (20%)	–	–	
	2. személy	1 ²²	–	16	13 (81%)	
	3. személy	4	–	2	1 (50%)	
	ça	az azonos indexű elem alany <i>ce/ça</i>	8	5 (62%)	10	9 (90%)
		az azonos indexű elem nem alany	2	–	–	–

Az Ashby (1988) által definiált „kitöltő” funkciót a korpuszunk adatai alapján leginkább az egyes szám első személyű *moi* ’én’ szabad névmás jobbra diszlokált pozícióban való megjelenéséhez társíthatjuk (a diszlokált névmások 19%-a), vö. (8a)-ban B válasza. Harmadik személyű névmás RD-je, vö. (8b), jóval ritkább (11%). Hasonló szerepet tölthet be a *ça* kijelentő mondatokban (18%), vö. (8c). Nem a „kitöltés” tűnik azonban a legalapvetőbb funkciónak: jobb oldalra diszlokálva mind a *ça* (ld. (8d)), mind a személyes névmások az esetek valamivel több, mint felében kérdésekben jelennek meg, s e kérdések majdnem mindig a beszédforduló végén vannak.

Fontos megjegyezni, hogy egy diszlokált összetevő egyszerre többfajta funkciót is betölthet a diskurzusban. (8a)-ban például B válaszában a *moi* ’én’ nemcsak a beszédforduló meghosszabbítását teszi lehetővé, hanem modális

²² Az egyetlen, kijelentésben megjelenő jobbra diszlokált második személyű szabad névmást valószínűleg általános értelemben (’az ember’ jelentésben) használja a beszélő, ezért tekinthetjük úgy, hogy a korpuszban második személyű névmások csak kérdésekben fordulnak elő jobbra diszlokált pozícióban.

funkcióval is bírhat, vö. Detges–Waltereit (2014). A *je sais pas* 'nem tudom' eleve hezitációt, irrelevanciát, az elkötelezettség hiányát jelzi, az RD pedig megerősíti ezt. Ezt követi A újabb kérdése, melyben a jobbra diszlokált *toi* 'te' akár „gyenge” kontrasztként is értelmezhető. (16)-ban (8a)-t ismételjük meg tágabb kontextusban:

- (16) B: *Et Filou, il sait où elle habite, Caro ?*
 és Filou ő.CL tud hol ő.CL lakik Caro
 'És Filou tudja, hogy Caro hol lakik?'
- A: *Ouais.*
 'Igen.'
- B: *Tu es sûr ?*
 te.CL vagy biztos
 'Biztos?'
- A: *Ben oui. Il l' a déjà ramenée, non ?*
 hát igen ő.CL öt.CL AUX már hazavitte nem
 'Hát igen. Már volt olyan, hogy hazavitte, nem?'
- B: *Ben pas tant que ça. Ouais je sais pas, moi, mais*
 hát nem annyi hogy az igen én.CL tudom nem én de
 'Hát nem igazán. Vagyis nem is tudom, de...'
- A: *Mais tu sais où elle habite, toi ?*
 de te.CL tudod hol ő.CL lakik te
 'De te tudod, hol lakik?' (61ahl1)

B kétkedve fogadja A azon állítását, miszerint Filou tudja, hogy hol lakik Caro, bizonytalanságát erősíti, hogy ő maga nem hiszi, hogy már lett volna olyan alkalom, amikor hazavitte, s végül teljesen elbizonytalanodik; e hezitáció kifejezését erősíti a *je sais pas, moi* is.²³ Ezután A kérdésében „gyenge” kontrasztként B beszélőt és implicit módon Filout (illetve akár saját magát is) állítja szembe, így kérdése akár úgy is értelmezhető, hogy 'De te viszont tudod, hol lakik?'

A vizsgált korpuszban található 11 jobbra diszlokált *moi* 4 esetben a fentihez hasonló *je sais pas, moi* kontextusban fordul elő, egy esetben pedig az illokúciós erőt növelő funkcióval bírhat a *je suis désolé, moi* 'sajnálom' megnyilatkozásban. A többi öt esetben gyenge kontrasztot társíthatunk a jobbra diszlokált első személyű névmás használatához, csakúgy, mint az összes 2. és 3. személyű személyes névmáséhoz (a *ça*-hoz tehát nem). Megjegyzendő, hogy a vizsgálatunkba csak a nem hangsúlyozott jobbra diszlokált szabad

²³ A *je sais pas, moi*-t megelőző *ouais* is ezt az elbizonytalanodást erősíti: míg a *ben pas tant que ça* 'hát nem igazán' a beszélgetőtárssal ellentétes véleményt fogalmaz meg, az *ouais* már a vele való egyetértés (lehetőségét) jelzi (vö. Morel–Danon-Boileau 1998: 99), amit a 'vagyis' fordítás-sal is igyekeztünk visszaadni.

névmásokat vontuk be: az egyértelműen kontrasztív jelleggel, hangsúllyal ellátott szabad névmásokat nem, hiszen azokat kizártuk a diszlokáltként elemzett összetevők köréből.²⁴

4.3. Társalgásszervezési szempontok

A társalgásszervezési szempontok figyelembe vételekor nem elhanyagolható az a tény, hogy jobbra diszlokált konstituensek leginkább kérdésekben vannak beszédforduló végén: a kérdések 75%-ában, ezzel szemben csupán a kijelentések 37%-ában. Az pedig, hogy egy kérdés a beszédforduló végére kerül, nem meglepő. A társalgásszervezésben talán leginkább a névmások, azok közül is a *ça* diszlokációjának tulajdonítható valamilyen szerep, azonban ezek pontos feltérképezéséhez további részletes vizsgálatok szükségesek.

Konklúzió

Tanulmányunkban arra kerestük a választ, hogy egy referens topikstátuszának jobb, illetve bal oldali diszlokációval történő kódolása hogyan függhet össze a diszlokált összetevő referensének pragmatikai elérhetőségével, azonosíthatósági fokával. Láttuk, hogy a referens előfeltételezhetőségi foka fontos, de nem döntő tényező, a referens topikalitási jellege is befolyásolja az LD és az RD közti választást.

A szabad névmások, köztük a *ça* jobb oldali diszlokációjának pontos szerepének meghatározásához további vizsgálatokra van szükség. Noha a bal oldali diszlokációval ellentétben „erős” kontrasztot valóban nem fejezhet ki jobbra diszlokált névmás, korpuszunk alapján úgy tűnik, „gyenge” kontrasztot jelölő funkciót szinte minden esetben társíthatunk a jobbra diszlokált személyes névmásokhoz – a többi esetben pedig az illokúciós erő növelésében lehet szerepük. Jóllehet bizonyos esetekben társíthatunk hozzájuk hezitációkitöltő funkciót, sokszor, leginkább kérdésekben, valószínűleg diskurzusjelölőként is értelmezhetőek, ez különösen a *ça* névmás esetében merülhet fel.

Bár RD-vel jellemzően aktív vagy erősen hozzáférhető referensek topikstátusza kódolható, a szakirodalom általános megfogalmazásával ellentétben ez nem feltétlenül jelent topikviszony-fenntartást. A beszélők ugyanis RD-vel

²⁴ Lambrecht (2001) e hangsúlyozott szabad névmások, *elle est venue ELLE* ‘Ő jött el’ típusú, főszoros szerkezeteket klitikumkettőzések konstrukcióknak nevezi. Fontos tehát kiemelni, hogy a diszlokációs szerkezetekben a hagyományosan „hangsúlyosnak” nevezett szabad (önálló) névmások nem kapnak hangsúlyt. Carton (2009) a szabad névmások prozódiai vizsgálata alapján különíti el a hangsúlyt hordozó „hangsúlyos” (*disjoint*) névmásokat a hangsúlyt nem hordozó, az igei csoporttal egy intonációs csoportot alkotó „álhangsúlyos” (*pseudo-disjoint*) névmásoktól, melyek nála az összes szabadnévmás-használat egyharmadát teszik ki.

jelzik az olyan aktív referensek topikstátuszát, amelyeket közvetlenül előtte új referensként vezetett be a megelőző mondat még a komment részeként, az RD-s mondatban tehát a topikviszony új. Az aktív referensű lexikális főnévi csoportok jobb oldali diszlokációjához továbbá olykor stilisztikai többlet is társítható.

Az RD leggyakrabban a diskurzusban korábban említett, textuálisan elérhető referensek topikstátuszát jelöli, azaz egy általános diskurzustopik altopikjai közti váltásokat segíti elő. Az RD-vel kódolt topikok referenciája tehát ezekben az esetekben is a diskurzusból könnyen hozzáférhető, s a topik referensek nemcsak már korábban bevezetett altopik folytatását jelölhetik, hanem új (al)topikként is megjelenhetnek a társalgásban.

Tipikusan RD-vel jelölik a beszélők továbbá az olyan újonnan bevezetett topik referenseket, amelyek a valós szituációban vizuálisan észlelhető entitásra vonatkoznak, illetve a diskurzus által felállított szemantikai kerethez köthetők. Ezekben az esetekben tehát új (de nem vadonatúj) topik referens topikstátuszának jelöléséről beszélhetünk.

Hivatkozások

- Apothélos, Denis 1997. Les dislocations à gauche et à droite dans la construction des schématisations. In Denis Miéville – Alain Berrendonner (szerk.) *Logique, discours et pensée: mélanges offerts à Jean-Blaise Grize*, Bern, Peter Lang, 183–217.
- Ashby, William J. 1988. The syntax, pragmatics, and sociolinguistics of left- and right-dislocations in French. *Lingua* 75: 203–229.
- Ashby, William J. 1994. An acoustic profile of right-dislocations in French. *Journal of French Language Studies* 4: 127–145.
- Avanzi, Mathieu 2009. Aspects prosodiques de la dislocation à droite en français. In Denis Apothélos – Bernard Combettes – Franck Neveu (szerk.) *Les linguistiques du détachement: actes du colloque international de Nancy (7-9 juin 2006)*, Bern, Peter Lang, 59–71.
- Blanche-Benveniste, Claire 1997. À propos de *Qu'est-ce que c'est* et *C'est quoi*. *Recherches sur le français parlé* 14: 127–146.
- Blanche-Benveniste, Claire és mtsai 1990. *Le français parlé: études grammaticales*. Paris, éd. du C.N.R.S.
- Blasco, Mylène 1994. Les énoncés à « redoublement » et « dislocation » en français contemporain. Analyse en double marquage. *L'Information Grammaticale* 63: 42–44.
- Büring, Daniel 1999. Topic. In Peter Bosch – Rob van der Sandt (szerk.) *Focus: Linguistic, Cognitive, and Computational Perspectives*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 142–165.

- Carton, Fernand 2009. Etude prosodique d'un cas de détachement: les pronoms personnels pseudo-disjoints dans un corpus de presse parlée en français. In Denis Apothéloz – Bernard Combettes – Franck Neveu (szerk.) *Les linguistiques du détachement: actes du colloque international de Nancy (7-9 juin 2006)*, Bern, Peter Lang, 173–187.
- Chafe, Wallace 1976. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics and point of view. In Charles Li (szerk.) *Subject and Topic*, New York, Academic Press, 25–56.
- Chafe, Wallace 1987. Cognitive constraints on information flow. In Russell S. Tomlin (szerk.) *Coherence and Grounding in Discourse*, Amsterdam, John Benjamins, 21–52.
- Chafe, Wallace 2008. Aspects of Discourse Analysis. *Brno Studies in English* 34: 23–37.
- Chanet, Catherine 2001. 1700 occurrences de la particule *quoi* en français parlé contemporain: approche de la « distribution » et des fonctions en discours. *Marges Linguistiques* 2: 56–80.
- Combettes, Bernard 1998. Thématization, topicalisation et éléments non référentiels : le cas de l'adjectif détaché. *Cahiers de praxématique* 30: 133–159.
- Corblin, Francis – Henriëtte de Swart (szerk.) 2004. *Handbook of French Semantics*. Stanford, CSLI Publications.
- Corblin, Francis 1994. Existe-t-il un « ça » impersonnel en français? *L'Information Grammaticale* 62: 45–47.
- De Cat, Cécile 2002. *French Dislocation*. PhD Disszertáció, University of York, UK.
- Detges, Ulrich – Richard Waltereit 2014. *Moi je ne sais pas* vs. *Je ne sais pas moi*: French Disjoint Pronouns in the Left vs. Right Periphery. In Kate Beeching – Ulrich Detges (szerk.) *Discourse Functions at the Left and Right Periphery. Crosslinguistic Investigations of Language Use and Language Change*, Leiden, Brill, 24–46.
- Dik, Simon C. 1997. *The Theory of Functional Grammar. Part 2: Complex and Derived Constructions*. Szerk. Kees Hengeveld. Berlin – New York, Mouton de Gruyter.
- Furukawa, Naoyo 2003. Les éléments initiaux détachés et la thématization. *Cahiers de praxématique* 40: 127–148.
- Gazdik Anna 2011. *Multiple Questions in French and Hungarian*. PhD Disszertáció, Université Paris Diderot (Paris 7), Párizs – Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Givón, Talmy 1976. Topic, pronoun and grammatical agreement. In Charles Li (szerk.) *Subject and Topic*, New York, Academic Press, 149–188.
- Givón, Talmy 1983. Topic continuity in discourse: An Introduction. In Talmy Givón (szerk.) *Topic continuity in discourse*, Amsterdam, John Benjamins, 1–42.
- Horlacher, Anne-Sylvie – Gabriele M. Müller 2005. L'implication de la dislocation à droite dans l'organisation interactionnelle. *Travaux neuchâtois de linguistique* 41: 127–145.

- Hulk, Aafke 1996. L'« autre » de: une tête quantificationnelle? *Langue française* **109**: 44–59.
- Lambrecht, Knud 1981. *Topic, Antitopic and Verb Agreement in Non-standard French*. Amsterdam, John Benjamins.
- Lambrecht, Knud 1987. On the status of SVO sentences in French discourse. In Russell S. Tomlin (szerk.) *Coherence and Grounding in Discourse*, Amsterdam, John Benjamins, 217–262.
- Lambrecht, Knud 1994. *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lambrecht, Knud 1996. Compositional vs. constructional meaning: the case of French *comme N*. *Semantics and Linguistic Theory* **5**: 186–203.
- Lambrecht, Knud 2001. Dislocation. In Martin Haspelmath és mtsai (szerk.) *Language typology and language universals 2*, Berlin, Mouton de Gruyter, 1050–1078.
- Mayol, Laia 2010. Contrastive pronouns in null-subject Romance languages. *Lingua* **120**: 2497–2514.
- Morel, Mary-Annick 2007. Le postrhème dans le dialogue oral en français. *L'Information grammaticale* **113**: 40–46.
- Morel, Mary-Annick – Laurent Danon-Boileau 1998. *Grammaire de l'intonation. L'exemple du français oral*. Gap – Paris, Ophrys.
- Reinhart, Tanya 1981. Pragmatics and linguistics: an analysis of sentence topics. *Philosophica* **27**(1): 53–94.
- Simonin, Olivier – Laetitia Leonarduzzi 2009. Dislocations à droite et extrapositions nominales: syntaxe et réalisation(s). *Travaux linguistiques du Cerlico* **22**: 129–149.
- van Dijk, Teun A. 1977. *Text and context*. London – New York, Longman.
- Ziv, Yael 1994. Left and Right Dislocations: Discourse functions and anaphora. *Journal of Pragmatics* **22**: 629–645.